

Быллырын Алма-Атаға Казахстан государтвеннай историческай музейын көрөн-истэн баран үлэһиттэрин кытта көрсүһүү буолбутугар музей биир салаатын сэбиэдиссэйэ, биһиги Саха сириттэн сылдьарбытын истээт, саҥа аймаҥа түспүтэ: «Тыйы, Анна Зверева биир дойдутаахтара эбикит дии, биһиги кинини кытта сибээстээхпит, кини таҥаһы оһуордаан тигиһэ норуот маастара, талааннаах киһи», — диэтэ. Бу тюрк омуктар историяларын диригиник көрдөрөр Аан дойдуга биллэр музей үлэһиттэрэ биһиги Анябытын итинник сыаналыларын уонна билэлэриттэн тутум үрдүү түстүбүт.

Быйыл Анна Зверева айар үлэтин көрдөрөр быыстапка «Күндү металл Дьокуускайдаагы компаниятын» дьэтигэр туруорулунна. Бу дьэи иккис мэндизмэнигэр икки киһи хойу Саха сирин художниктарын союһа быыстапка туруорар саала оһостубут.

Кэрэ эйгэтигэр ТАЛААНЫН ҮРДҮКТҮК СЫАНАЛЫЫЛЛАР

Саала сэбиэдиссэйэ Валентина Прокопьевна Романова кэпсир: «Бу Дьокуускай куорат баар-суох үчүгэй дьэтигэр художниктар быыстапкалара үлэлиир буолбута бастагы сыла. Быыстапка Духовностар академияларын президенэ, академик Афанасий Осипов үлэлэрин көрдөрүүнэн саҥаламмыта. Анна Зверева иккиһинэн бэйэтин үлэтин көрдөрөр буолбута, онон улахан суолталаах.»

Анна Николаевна Зверева туһунан кылгастык билиһиннэрдэххэ манньк. Кини Хатыҥ Арыыга төрөөбүтэ. Граф Бизрегин 8 кылаастаах уонна Нам орто оскулатыгар үөрэммитэ, Дьокуускайдаагы культурнай-сырдатар училищени туйгунук бүтэрэн баран Хабаровскайдаагы государтвеннай институтка үөрэххэ киирбитэ.

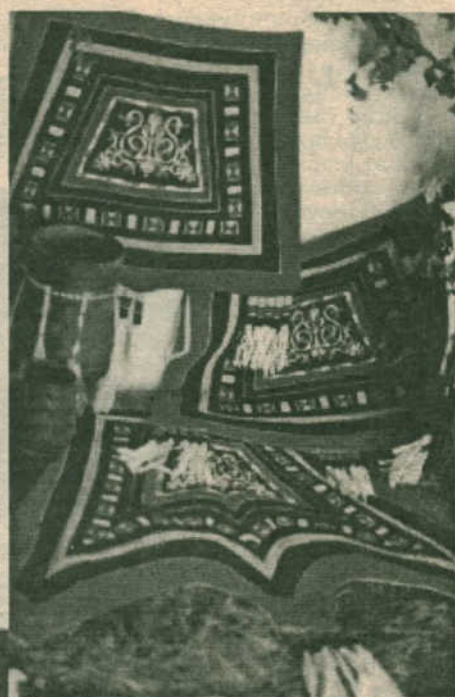
Үөрэтин бүтэрэн баран тыа сирин культуратын дьэтигэр, культура министрствотын норуотун айымньытын дьэтигэр, Кулаковскай аатынан культура киинигэр норуот айымньытыгар уонна фольклорго саала специалиһынан үлэлэбитэ. Анна Николаевна 30 сыл туха-

ры айымньылаахтык, обществонность киһи эйгэтин үөһүгэр сылдьан үлэлиир. Кини төрөппүттэрэ икки өттүттэн удьуор уус, иистэннээн эбиттэр. Дьонун удьуордаан буолуо, бэйэтэ да билбэтинэн норуот айымньытын олус кэрэхсээн дьарык оһостон киирэн барбыта хайы-үйэ 25 сыла буолбут. Ити сыллар усталарыгар норуот маастара ааты ылан билигин таҥаһынан аттаран тигэр дьикти-кэрэ айымньылар улахан сыаналыылыр художникка тийэ үүннэ. Кэлин 10 сыла бэйэтин үлэтинэн элбэх быыстапкаларга кытынна, үгүс үлэлэрэ киһи Россия улахан музеедарыгар көрдөрүүгэ тураллар.

Анна Зверева Люксембург куоратка, «Город 100 лидеров», «Авторский стиль», «Искусство алмазного края» диэн быыстапкаларга Москва кыттыбыта. Саха республикатын искусствотын көрдөрөр быыстапкаларга Швейцарияга, Францияга, Австрияга, Японияга, Санкт-Петербурга кини үлэлэрэ көрдөрүллүбүттэрэ уонна үрдүк сыананы ылбыттара.

Бастагы айар быыстапка улахан сэгээриини ылла. Ол сылдьыбыт дьон бэйэлэрин са-

нааларын суруйбут сурунаалларыттан көстөр. Элбэх суруктан аһыах холобур. «Олус интэриэһинэй эбит. Чахчы искусство. Тарбах талаана. Иэйиллээх талаан. Сахалыы дьэтэххэ сахалыы, аныгылыы дьэтэххэ аныгылыы. Дьикти, кэрэ». «Талааннаах кыыс Анна, астына, дуоһуя, сөҕө-махтайа, саҥа аллайа көрдүбүт. Олус дириҥ ис хоһоонноох, фантазиялаах үлэлэр диэн сыаналаатыбыт. Барҕа махтал дуоһуяуга тиксигиннэрбиккэр.» «Истинтэн-истинник саныыр саха кэрэ кыыһа Анна Николаевна! Эн уран талаанын санатта миэхэ киһи куйаары. Хас биридди оһуор—куйаар кэрэ-

чыпчаалыгар сылдьар талааннаахтар биэрбит үрдүк сыаналыларын киһи тутта ааҕарын.

Ахсынны 8 күнүттэн Анна Зверева айар үлэтин быыстапката Нам улуһун биир мааны дьэтигэр—педагогическай училище быыстапка көрдөрөр саалатыгар аһыллар. Нам олохтоохторо биир дойдутаахтарын айар үлэтин кытта дуоһуя билсигиһэтэрэ, сыаналаһахтара диэн эрэнэбин.

И. КРИВОШАПКИН,
журналист

Хаартыскаларга:
Анна Зверева уонна
кини үлэлэрэ

Быйыл бу алтынны ыйга Академик Социалистическай Үлэ Геройа, икки төгүллээх государтвеннай бириэмийэ лауреата, РСФСР, Бурятскай уонна Саха АССР Наукаларын үтүөлээх деятелэ Алексей Павлович Окладников баара буоллар 90 сааһын туолбут буолуохтаах этэ.

Кини олоһун, үлэтин уонна улахан үтүөлэрин туһунан 1988 сыллаахха биһиги хаһыаппытыгар «Ленин суолугар» историческай наука доктора, профессор Ф.Г.Софронов сэтинньи ый 19 күнүгэр А.П.Окладников 80 сааһыгар суруйан турар. Онтон мин сорох быһыта тартыылар ылан билиһиннэриэх этим.

А.П.Окладников 1908 сыллаахха алтынныга Лена өрүс баһыгар учуутал кэргэнигэр төрөөбүт. Кини аҕатын үрүгүнэр ытан өлөрбүттэр. 1940-47 сс. Ленскэй историко-археологическай экспедицияны салайбыта. Алексей Павлович Окладников советскай археолог, Азия норуоттарын былыргы культуратын чинчийэччи.

Кини 500-тэн тахса үлэлэриттэн английскай, немецкэй уонна японскай тылларга бэчээттэммитэ. Сахалыы үс кинигэтэ тахсыбыта. Саха сирин былыргы исторياتыгар үлэлэрэ улахан научнай суолталаахтар. Бу баһаам киһи дойдуга археологическай пааматынньыктарын аан бастаан, дьингэр кини үөрэтэн көрбүтэ. Ол түмүгэр Саха сирин норуоттарын, ордук былыргы кэмнээби историйаларыгар, археологияларыгар уонна фольклордарыгар 50-тэн тахса үлэни бэчээттэппитэ. Олортон ордук бөдөһүнүнэн «Сахалар былыргы суруктара-бичиктэрэ», «Саха сирин норуоттарын историята» (I тома) уонна II томна эмиз сорох матырыйааллара баар.

И.И.Барашковтыын бииргэ суруйбут «Сахалар былыргы суруктара-бичиктэрэ» диэн үлэтэ Саха сиригэр сурук-бичик үөскээһинин туһунан бэрт уустук боппуруска анаммыта. Автордар ити бэйэлэрин үлэлэригэр Лена хайаларын Таас сирдэригэр оһууллубут ойуулары тааска уруһуйдааһынтан былыргы идеографическай сурук сыһыа үөскээн барытын көрдөрөр пааматынньык быһытынан сыаналыыллар. Уонна ити уруһуйдар сайдыыларын процесстарын

үөрэппиттэр. Бу ойуулар сыһыа условнай знактарга кубулуйан хартыына суруктартан (пиктограмматтан) сыһыа идеограмма үөскээн барар. Ити бэлиэлэр (ребуэтар) — саҥа үөскээн эрэр буолаары буолан балаҕа сайдыыт уонна бэйэтэ уратылаах, сурук-бичик образцтара бу-

өлүүлэринэн кинилэр бара-кэлэ сылдьан туйахтаах үөр кыыллары уонна көтөрү бултуур идэлэнэллэр. Онон сибээстээн кэрийэ сылдьар олоххо киирэллэр, чэпчэки дьэи тутталлара. Үрдүкү памолит ити первобытнай дьонноро киһи обществота сайдыытын үөрүнэн сылдьыы кэнигиттэн кэлбит кэрдийигэр тураллара уонна дьахталлар баһылыыр усулуобуйаларыгар олороллоро. Бу неолит кэмин саҥана эбит. Ити кэмгэ Орто Лена олохтоохторо тыа кыылларын уонна көтөрү бултааһынын дьарыктаналлара, онтон кэлин балыктааһын уонна сүөһү иитиитэ буолар — диэн А. П. Окладников суруй-

ар эбит. Ол аата Лена өрүс бу үс хочолоругар сүөһү иитиитэ дьахтар баһылыыр кэммиттэн баар буолбут. Саха сиригэр Неолит саҥанааһы дьон Байкал таһын, Дальнай Восток итинэн Азия хотугулуу илин уһугун биистэрин кытта адыас былыргыттан олохсуйбут сибээстээхтэрэ — диэн суруллар.

Хоту дойдуга бастагы олохтоохторо — киһи эрдэтээни исторياتын үөскэппит дьон үлэ-охсуһуу процеһыгар, тайҕа уонна туундара балаһаларын ордук диригиник баһылаан испиттэр. Онно сөп түбэһиннээн материалнай уонна духовнай культураларын эмиз сайыннарыттар. Биһиги эрабыт 1000-н тахса сыл анараа өттүттэн Лена быһаһын тухары алтан уонна боронса оһууктар. Ол улам обществоннай сайдыыга эмиз сабыдыаллаан барар. Аҕа уустара үөскүүлэр. Духовнай культурата, искусствота, итэҕэл идеяларыгар, абааһыга-таҥарага сүгүрүүүгэ тахсыбыт уларыылар Лена хайаларыгар баар суруктарга көстөллөр. Биһиги эрабыт иннинээби III-IV үйэлэргэ Байкал таһыттан Лена баһыгар тимир оһууктар культуралара өтөн киирэр. Биһиги эрабыт саҥаланьытыгар ол культура Орто Ленага кэлэр. Бу тимир үйэтэ киириитэ оччолорго Лена биистэ-

рин материалнай культуралара сайдыытыгар улахан сабыдыал буолбута.

А.П.Окладников үлэлэригэр уопсайынан Саха сиригэр баһаам киһи территориятын норуоттарын памолит бириэмэтигэр XVII үйэ, кини Россияга холбонуллуор дьэри үгүс үйэлэрдээх исторياتын сүрүн онкуллара аан бастаан бэриллбитэ. Урукку өттүгэр ити история хайдаҕа-туоҕа кимиэхэ да биллибэт этэ. А.П.Окладников саха этнографиятыгар киллэрбит сүгкэн улахан кылаата дьэ итиннэхэ буолар.

Алексей Павлович Окладников биһиги улууспут исторياتын чуолкайдааһына кыра да буоллар улахан суолталаах матырыйаалы Саха АССР исторياتын II томун 149-150 страницаларыгар Россия Географическай обществотын ученайдар Д.М.Павлинов, Н.А.Виташевскай уонна Л.Г.Левенталь «Материалы по общенному праву и общественному быту» диэн 1929 с. тахсыбыт сборниктарыттан булан аан бастаан Нам улуһа диэн 14 нэһиликтээх улуус 1799 сыллаахха тэриллибитин уонна кини онно суруллубут сметатын 1957 сыллаахха бэчээттэппит этэ. Онон биһиги историябытын чуолкайдааһына эмиз улахан үтүөлээх киһи буолар — дии саныбын.

Бу аан дойдуга наукатыгар саҥа арийыыларын омук дойдутаах кытта билиһин Англия Королевскай обществотын дьиннэх чилиэнинэн, Венгрия, Монголия бочуоттаах академиктарынан, Краковскай о.д. университеттар бочуоттаах доктордарынан буолбут Улуу ученай 1940-1941 сыллаахха Аҕа дойдуга немецкэй фашистар сэриинэн саба түһүөхтэрин биир сыл иннинэ Якутскайдаагы 2 №-дээх орто оскуолага (кэлин 8 №-дээх) 5-с кылааска биһигини немец тылыгар аан бастаан үөрэппитэ.

Онон мин кинини көрбүт, истибит уонна кылгас да бириэмэ буоллар киннэхэ үөрэммит дьоллоохпун. Ол иһин Ф.Г.Софронов ыстатыйатыгар олоһуран кылгастык бу А.П.Окладников 90 сааһын туолбутунан ахтыы бигордум.

Т.И.ЗАМЯТИН,
РСФСР үтүөлээх экономика, Саха
АССР НХ үтүөлээх үлэһитэ, Нам
улуһун бочуоттаах гражданина

КӨРБҮТ УОННА ҮӨРЭММИТ ДЬОЛЛООХПҮН

олаллар» — диэн суруйбуттара. Ол гынан бу тааска баар сурук-бичик уһундук барбатах, кэлин тохтоон хаалбыт эбит. Ол биричиннэтэ сахалар Лена баһыттан ордук прогрессивнай руническай суругу-бичиги аҕалыылара буолар диэн түмүккэ кэлбиттэр. Кэлин ити букубунан сурук эмиз, сахалар былыргы бэйэлэрин культураларын сорох элементтерин сүтэриилэрин кытта тэнгэ сүтэн барбыта диэн суруйбуттара.

А.П.Окладников Саха сиригэр аан бастаан первобытнай киһи 20-25 тыһ. сыл анараа өттүгэр Өлүөхүмэҕэ тийэ баар буола сылдьыбыт диир. Кэлин өр сыллар устата булду батыһан Лена өрүс сүһүнүн батыһан Хоту Муустаах муорага тийэн иннибиттэр. Өссө муус үйэ бүтүүтүн саҥана Ленага өтөн киирбит первобытнай дьоннор бэйэлэрэ туспа культураны үөскэппиттэр. Ол кинилэр олохтоох усулуобуйага активнайдык сөп түбэһэн иһилэрин түмүгэ.

Памолит дьонноро сүһүнүнэн булдуһан иитиллэллэр. Бастаан кинилэр көһө сылдьар олохтоох этилэр уонна өрүстөр кытылларынан «бөһүөлэктээн», хаһыа анардаах дьэилэргэ олороллоро. Таҥастара Арктика дьонунуу бүтэй этэ. Кэлин муус үйэ кэнигиттэн мамоннар, носорогтар